

**Метод проектів як форма організації навчальної діяльності у
роботі з підручником з географії**

Г. М. Ісаєва, Інститут педагогіки НАПН України

e-mail: Isaeva-g@ukr.net

Постановка проблеми. Сучасна школа і школа майбутнього зумовлює необхідність докорінного переосмислення освітньої парадигми, актуалізації змісту, технологій з метою становлення особистості, створення умов, спрямованих на розвиток і саморозвиток учнів і вчителя, вмінь творчо розв'язувати проблеми, розвитку прагнень до нововведень, самовдосконалення, актуалізувати бажання досягати успіху, удосконалення активної життєвої позиції.

Завдання вчителя географії, як і вчителів усіх інших предметів, на нинішньому етапі полягає у розвитку в дитини вміння самостійно здобувати знання, а мета кожного уроку – розвивати світорозуміння, прилучати дитину до відчуття власних відкриттів. Саме на це і націлюють нормативно-правові державні документи – закони, постанови, концепції тощо. Зокрема, закон України «Про освіту», державна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті та ін. Документи передбачають забезпечення можливостей постійного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Розвиток освіти спонукає до необхідності запровадження у навчально-виховному процесі інноваційних технологій, сучасних концепцій, програм, методик. Найдоцільнішим з інновацій є **метод проектів**. Він спрямований на розвиток пізнавальних здібностей школярів, формування вмінь самостійно знаходити шляхи розв'язання проблем через різноманітні форми діяльності. Ідея включення його в освітній процес була

запропонована американським педагогом і філософом Дж. Дьюї понад століття тому. Вперше у вітчизняній педагогіці актуальність цієї проблеми вивчав А. С. Макаренко, який в результаті своєї новаторської педагогічної діяльності дійшов висновку про необхідність проектування особистості як суб'єкта педагогічної праці. Таку думку не раз підкреслював В. О. Сухомлинський, багатогранну педагогічну спадщину якого пронизує ідея проектування людини. Різним аспектам проектної діяльності учнів у загальноосвітніх навчальних закладах присвячені праці сучасних вітчизняних учених С. У. Гончаренка, І. Г. Єрмакова, Л. І. Круглик, О. В. Онопрієнко, Л. Б. Паламарчук, С. О. Сисоєвої та ін.

Мета статті – розкрити сутність понять «проект», «метод проектів», «проектна технологія», значення проектних технологій у навчально-виховній діяльності та вказати на шляхи використання методу проектів у роботі з підручником з географії.

Основна частина. ХХІ століття визначене століттям проектів, у тому числі й в освіті, оскільки сучасна дитина приходить до школи, щоб навчитися діяти, бачити проблеми і вчитись їх розв'язувати, передбачати, прогнозувати, проектувати.

Сьогодні найбільш поширеною формою продуктивної діяльності людей в різних сферах є проекти, тож стало звичним слухати, читати, бачити і брати участь в різноманітних проектах: гуманітарних, екологічних, економічних, політичних, спортивних, розважальних і т. ін. Саме тому оволодіння в школі дослідницькими і проектними методами є дуже актуальними. Все більше вчителів у школах України цікавляться і використовують проектну діяльність учнів. Передусім розкриємо різні аспекти відповідного поняття.

Проект – це така відкрита і динамічна форма організації навчальної діяльності учнів і педагогічної діяльності вчителя, яка передбачає їх вибір і творче рішення. **Проект – це форма організації навчального процесу.** Проектна діяльність може стати альтернативою класно-урочного навчання.

А майбутнє за балансом альтернатив. **Проект (проектування) – це зміст навчання.** Найбільш сучасні сфери людської діяльності базуються на проектуванні. Проектування може бути основою професійних спецкурсів. **Проект – це метод навчання.** Він може застосовуватися на уроках й у позакласній роботі, орієнтований на досягнення цілей самих учнів, тому неповторний, формує значну кількість умінь і навичок, тому є ефективним, він формує досвід, тому незамінний.

Метод проектів – це освітня технологія, яка спрямована на здобуття учнями знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формування в них умінь і навичок завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку. **Проектна технологія** передбачає системне і послідовне моделювання розв'язання проблемних ситуацій, які потребують від учасників навчального процесу пошукових зусиль, спрямованих на дослідження і розробку оптимальних шляхів створення проектів, їх неодмінний захист і аналіз результатів. **Метод проектів – педагогічна технологія,** яка орієнтує не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування і здобуття нових знань для активного освоєння нових способів людської діяльності. Проект багатогранний, ефективний, престижний і невичерпний.

Навчальне проектування органічно вписується в традиційну класно-урочну систему, завдяки чому забезпечується неперервність, системність і науковість навчального процесу. Метод проектів можна використовувати в класі у вигляді самостійної індивідуальної чи групової роботи учнів упродовж різного за тривалістю часу з використанням підручника, сучасних засобів інформаційних технологій, зокрема комп'ютерних телекомунікаційних.

Розробити і захистити монопредметний проект з фізичної географії учні можуть і в межах одного уроку чи пари, проте цьому передують тривалий процес формування базових знань.

Метод проектів дає змогу розв'язувати відповідні проблеми, що передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань і умінь з різних галузей науки, техніки, творчих галузей. Результати виконання проектів мають бути «відчутними», тобто, якщо це теоретична проблема, – то конкретне її розв'язання, якщо практичне – готовий продукт проекту.

Проектні технології дають змогу формувати особистісні якості, які розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні вербально. В ході роботи над проектом учні набувають досвіду індивідуальної самостійної діяльності.

Створення проекту стимулює учнів до розв'язання проблем, які вимагають певної суми знань, а також розвиває критичне мислення, формує навички роботи з інформацією (учні відбирають відповідну інформацію, аналізують її, систематизують), допомагає вирішувати пізнавальні й творчі завдання у співпраці, де учні виконують різні соціальні ролі.

Проектна діяльність сприяє глибшому засвоєнню курсів фізичної географії, практичному засвоєнню знань. Водночас, учитель вирішує поставлені ним завдання:

- педагогічні завдання (навчальні, розвивальні, виховні);
- практичні (реалізація компетентнісного підходу з метою досягнення результатів навчання);
- соціальні (задоволення якої-небудь соціальної потреби).

Вражає і викликає значне зацікавлення урок, в основі якого – інтрига, проблема, гострота, несподіваність якої може викликати в учнів відповідні переживання, а вчителю допоможе здійснити ще один крок до майбутньої проектної роботи. Досягти цього можна вивчаючи відповідну тему, сюжет якої будується на інтелектуально несподіваних ситуаціях. Шляхом моделювання реальної ситуації можна знайти відповідь на поставлені вчителем запитання. Під час вивчення географії рівень

опанування практичними проектними навичками є передумовою успішності складних для сприйняття процесів, явищ природи, що передбачає пошук власного оригінального мислення, сприяє підвищеному зацікавленню предметом, пробуджує бажання реалізуватись як творчій особистості.

Навчити умінню використовувати у майбутньому знання як інструмент розв'язання життєвих проблем можна на уроці фізичної географії, коли учні моделюють життєві ситуації, проектують різні форми діяльності і «проживають» цікаво, активно урок, що стає знаковим: його натхненно проектували, моделювали цікаві ситуації, на ньому просто гралися, але водночас розвивали навички творчого мислення, вчилися будувати власні судження, опановували життєві й соціальні ролі; готувалися до проектної роботи у старших класах, коли саме бездоганне володіння практичними навичками складатиме левову частину успіху як у навчанні, так і в подальшому житті.

Прикладом використання методу проектів може слугувати урок при вивченні курсу «Географії материків і океанів» (7 клас), де синтезуються різні види творчості. Зокрема, учням можна запропонувати творчі проекти для захисту теми «Африка», виходячи зі здібностей і нахилів школярів (кінцевим результатом проектів можуть бути: муляжі, твори, картини, вірші, бізнес-проекти тощо).

Так, учням, які люблять моделювати, учитель пропонує виготовити з пластиліну чи інших матеріалів муляжі будови земної поверхні Африки. У поясненні використати матеріали підручника про геологічну історію материка. Пояснити причини появи тих чи інших форм рельєфу.

Для тих, хто любить синтезувати різноманітні образи в одній картині, можна запропонувати намалювати картину, яка синтезувала б поетичні образи вірша С. Пальчевського «Африка».

Африка – дитинства мого мрія.

Африка – напівказковий край,
Вибач, що словами не зумію
Передать твій щедрий сонцеграй,
Спробуй передать красу савани,
У якій неначе зоопарк,
Де зимою буйні трави в'януть
І жара хапає всіх за карк,
Звідки вирушають у мультфільми
Крокодили Гени і слони.
Де жирафам весело, привільно,
Бегемотам сняться білі сні.
Далі чути спів пісків Сахари,
Де пасати не лягають спать,
Де водою кожний смертний марить,
Коли сонце радить помирать.
Африка – величне царство спеки,
Де засмага аж до чорноти,
Краю мій, небачений, далекий,
Квіточкою в серці зацвіти.

Зокрема, при вивченні цієї самої теми учням можна запропонувати і такі теми проектів.

Тема 1. «Могилу серця Лівінгстона притисла Африка до лона...». Йдеться про історію дослідження Африки, найяскравішою сторінкою якої стали подорожі англійського-дослідника Давіда Лівінгстона.

Тема 2. «Екватор-пояс у красуні є ...». Показати що «дарував» Африці екватор-пояс, яку «красу» і які проблеми.

Тема 3. Для тих, хто любить фантазувати, написати твір на тему: «Що б змінилося в долі ПАР, якби на півдні материка кристалічний фундамент Африкано-Аравійської платформи був не піднятий, а навпаки, занурений вглиб».

Тема 4. Для тих, хто любить колекціонувати, підготувати виставку на тему: «Це з Африки». Бути готовим до «захисту» кожного експонату.

Тема 5. Хто полюбляє технічну творчість, виготовити динамічні моделі «Зміна повітряних мас за сезонами у кліматичних поясах Африки», «Переміщення за сезонами поясів високого і низького атмосферного тиску в Африці».

Тема 6. Для майбутніх любителів бізнесової діяльності підготувати до захисту проекти туристичних комплексів у районах Африки з різними типами клімату.

Тема 7. Любителям поглядів у далеке майбутнє, патріотам перспектив людства підготувати до захисту проект використання в майбутньому енергетичних ресурсів Африки, зв'язаних з її кліматичними особливостями.

Тема 8. Відомо, що пігмеї обожають свій ліс. Складають і співають для нього пісні. Допоможіть пігмеям створити пісню для вологого екваторіального лісу українською мовою.

Тема 9. Любителям уніфікацій, математичних підходів до життя, використовуючи карти аласу, кліматичні діаграми на с. 137 підручника «Географія материків і океанів», скласти: формули різних типів клімату Африки. Підготувати їх захист.

Тема 10. Любителям малювання, символіки, алегорії. Пов'язуючи власні асоціації з науковими даними, які висвітлені у §§37, 38 підручника з географії, а також у рекомендованій додатковій літературі, намалювати асоціативний малюнок, на якому у людській подобі передати основні властивості великих водних об'єктів Африки: рік Нілу, Конго, Нігеру, Замбезі, Лімпопо, водоспаду Вікторія; озер Вікторія, Ньяса, Танганьїка. Підготуватися до захисту виразу їх облич, фрагментів природи.

Тема 11. Любителям сивої історичної давнини. Розвинути тему «Африка всім рідна і близька – предків людства тут колиска».

Тема 12. Для любителів математичних підходів до життя придумати математичні задачі географічного змісту з теми «Африка».

Деякі з цих проектів можуть бути довготривалими, головне, щоб діти робили те, що їм цікаво. Вчитель консулює, корегує діяльність учнів, бачить їх постійне зростання. Йому видно, хто з них має схильність до відповідних видів творчої діяльності.

Учні роблять актуальні і практично значимі проекти, результати їхніх досліджень нерідко викликають заслужену зацікавленість спеціалістів. Виконання проектів завершується захистом результатів дослідження, а останнім етапом є детальне обговорення всієї роботи за час виконання проекту. При цьому центральне місце в підсумкових дебатах відводиться самооцінці учнів. Саме вони судять про свої досягнення і недоліки, набувають навичок критичного мислення.

Підсумкові звіти учнів про проведену роботу можуть друкуватися в різних виданнях.

Задоволенні і вчителі: робота над проектом ставить учнів у такі умови, за яких не навчитися новому практично неможливо, адже учні пізнають світ через творчий пошук, засвоюючи на практиці нові реалії дійсності, яка дуже швидко змінюється.

За таким методом цікаво працювати як учителю, так і учню. Учні можна не тільки навчати за методом проектів, але й проводити атестацію у формі захисту проектів. Це їм цікаво (особистісно-зорієнтоване навчання), а от споглядально-репродуктивне навчання не сприяє виробленню свідомого рівня саморегуляції, коли учні тільки сприймають і відтворюють чужі думки. Те, що учні самі шукали оригінальну форму для реалізації відповідної ідеї (малюнок, вірш, модель і т.д.), а потім ретельно аналізували свою роботу, забезпечувало засвоєння низки понять, підходів до сприйняття теми (проблеми). На уроці географії вчитель допомагає учню побачити красу власної творчості, відчути її, сформулювати потребу в досягненні прекрасного, сприяє пробудженню бажання творити.

Зазначимо, що застосування методу проектів на уроках географії у середній, а потім і в старшій школі, буде набагато ефективнішим, якщо елементи проектування використовуються у молодших класах. Вони відкривають перед учнями можливість самостійно працювати в умовах свободи, реалізувати свої найзаповітніші прагнення, що мають для них особистісне значення, й органічно продовжити творчий процес свого навчання під час науково-пошукової (проектної) діяльності у старших класах.

При вивченні заключної теми «Земля – наш спільний дім» у курсі «Географія материків і океанів» (7 кл.) вчитель акцентує увагу учнів, що всі ми живемо на одній планеті – Земля. Дихаємо повітрям єдиної земної атмосфери. Шкідливі викиди в повітря над будь-якою місцевістю через певний час поширюється над усією планетою. А морські течії переносять увесь бруд, який людина скидає у Світовий океан, незважаючи на державні кордони. Далі вчитель пропонує учням відкрити підручник «Географія материків і океанів» (с. 336) і опрацювати відповідний матеріал, відповідаючи на запитання: Які види господарської діяльності людини найбільше впливають на зміну природних комплексів Землі? Назвіть джерела забруднення природного середовища. Що таке екологічні проблеми? Наведіть приклади екологічних проблем у світі, в Україні, тощо. Учні дають відповіді, доповнюють одне одного і далі презентують свої проекти, які виконувались ними заздалегідь (випереджальне завдання). Наведемо приклад учнівського **екологічного проекту**.

«...Усі ми зобов'язані життям нашої планети – прекрасній і єдиній Землі-матері, голубої від океанів, зеленої від лісів, жовтої від пісків, стогнучої сьогодні від болю, яка кличе про допомогу і по-дитячому беззахисної перед... варваром – людиною. Отримавши необмежену владу над природою, людина вважає себе вінцем природи, забувши про те, що сама є її скромною частиною. «Ми і зараз ще не зрозуміли і не хочемо зрозуміти, пише сучасний російський письменник В. Астаф'єв, – що

тварини, птахи, риби, рослини без нас проживуть, а ось нам без них не прожити й одного дня». **Вдумайтесь у ці слова, люди!**

Знаки біди, яка насувається, помітні сьогодні у світі скрізь. Людство відчуває жорстоку екологічну кризу, смертельна небезпека якої вже стала очевидною. Ресурси планети не примножуються, а зникають. Катастрофічно забруднюють люди воду і повітря, придатної для пиття води стає все менше. Перетворюються на піски родючі землі – головне джерело нашого життя. На очах скорочується площа лісів, які дають нам кисень, стабілізують клімат і циркуляцію вод. Повсюди дають про себе знати хімічні забруднення. Унаслідок варварського господарювання людини звалюються на планету гори отруйних відходів, які знищують усе живе. Викиди в атмосферу різних газів підвищує парниковий ефект, виснажує навколо планети озоновий шар.

Екологічні проблеми не знають державних кордонів – вони глобальні. Так, екологічна катастрофа на Уралі (не дай Бог) може вплинути на стан навколишнього середовища у Флориді, а процеси, які відбуваються в Каліфорнії, здатні вплинути на стан природи на Далекому Сході. Пил Сахари з пасатами досягає берегів Південної Америки, а подих Чорнобиля відчули і в деяких країнах Західної Європи.

Чи може хто-небудь сховатися – на острові, в бункері, в горах або ще десь – від екологічної біди? Наївне запитання. Відомий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері писав: «Все мы пассажиры одного корабля по имени «Земля», значит, пересесть из него просто некуда. Вот потому-то все жители планеты должны сообща спасать свой общий дом. Если же у человечества не найдется сил, средств и разума, чтобы поладить с природой, то на умершей, покрытой пылью, безжизненной Земле стоило бы, пожалуй, установить надгробный камень с такой скромной надписью «Каждый хотел лучшего для себя».

Наразі екологічна проблема одна з головних. Лише загроза ядерної катастрофи її перевершує, хоча така біда також носить екологічний

характер. Загальнопланетарні проблеми не обмежуються екологією. Серед них і значний приріст населення Землі, який може обернутися серйозними наслідками для всієї цивілізації; і загострення енергетичної ситуації, яка пов'язана передусім (у недалекому майбутньому) з видобутком нафтогазоносних багатств; і гостра нестача у слаборозвинених країнах продовольства; і загострення етнічних конфліктів у сучасному світі; і злиденність у багатьох країнах, виникнення епідемій і т.п.

Утім, і це ще не все. Людство, як і в попередні століття, то тут, то там переслідують сльози і кров, які пов'язані з малими війнами, відсутністю демократії, розгулом бандитизму тощо. Звичайно, у світі є країни, для яких ці проблеми практично не характерні. Але в цілому для людства вони дуже суттєві.

Ми переживаємо зараз важкі часи, коли у світі руйнуються ідеали, людська мораль, зрушуються підвалини всесвітньої культури... Цей процес дуже яскраво проявляється, на жаль, і в нашій країні.

Не наводитимемо приклади з учнівського проекту далі. А ось висновок, який робить учень: «Сьогодні у світі склалася парадоксальна ситуація, коли людство досягло певних висот у розвитку і водночас саме опинилося на краю загибелі. Так може людина досягла не «тих» висот, зробила не «те» відкриття, створила не «ту» цивілізацію! Про це сьогодні сперечаються у світі.

Глобальні – загальнолюдські проблеми – зачіпають основи існування цивілізації. Людство зможе вижити тільки у тому разі, коли усвідомить згубність своїх нинішніх дій і знайде вірний шлях до істини».

Саме такі проекти, підготовлені учнями, достойні високої оцінки. Опрацьована учнем література з проблем екології спонукає його думати, творчо опрацьовувати і відбирати відповідний матеріал, виявляє його ставлення до проблеми, виховує активного громадянина України. Презентований учнем проект перед своїми однокласниками або й не

тільки, змушує й інших бути не байдужими до цієї проблеми, виявляє бажання і самим створювати подібні проекти.

Учень, який став суб'єктом пізнавального мислення, здатний здійснювати рефлексію власного освітнього розвитку, усвідомлюючи різницю між інформативною складовою і рівнем опанування системою знань, а пошук нових знань стає для нього органічною потребою. Від рівня освіти особистості залежить здатність володіти методом пізнання.

Проектне навчання, яке здійснюється в рамках класно-урочної системи, передбачає самостійність учнів у виборі предмета дослідження, способів пошукової роботи, усвідомлення практичного значення здобутих знань. Під час роботи за начальним проектом, яка вибудовується як науково-пошукова, учень стає активним учасником життя і має цільову установку. Робота має для нього практичне значення, адже під час захисту він стверджується як самодостатня творча особистість, а набутий досвід зможе використати і в майбутньому.

Така форма навчання органічно вплітається в систему роботи традиційної школи з її апелюванням до міцних знань, чіткою організацією навчального процесу. Хоча цілком можливо передбачити функціонування методу проектів як альтернативу до традиційного навчання. Ретельний аналіз усіх особливостей такої форми навчання, апробація її ефективності можуть сприяти поступовому, виваженому, еволюційно вмотивованому виборі інноваційних варіантів побудови педагогічного процесу.

Висновки. Отже, активна участь школярів у проектній роботі відкриває можливості в цікавій формі розвивати свої здібності і, що найважливіше, свою особистість. Створення умов для становлення, розвитку, «збереження здатності до зростання особистості» (за Дьюї) можна розглядати як головне завдання, мету сучасної освіти. Вдосконалення методики викладання, постійний пошук нових способів навчання в цьому контексті можна вважати умовою для створення

інтелектуально й духовно збагаченого середовища, де й розвиватиметься особистість.

Робота над проектом – це розвиток уміння самостійно шукати знання, застосовувати в процесі дослідження певної проблеми особливості свого критичного (рефлексивного) мислення.

Аналіз тенденції впровадження технології у навчальній процес багатьох країн свідчить, що методологія методу проектів стає домінуючою.

Література

1. Гончаренко, С. У. Метод проектів [Текст] / С. У. Гончаренко // Український педагогічний словник. – К., 1997. – С. 205.
2. Дьюи, Д. Школи будущего [Текст] / Д. Дьюи. – Берлин : Гос. изд-во РСФСР, 1922. – 180 с.
3. Єрмаков, І. Г. Компетентнісний потенціал сучасної освіти: проектно-технологічні засади [Текст] / І. Г. Єрмаков // Сучасні технології в освіті / Академія Педагогічних наук України; Держ. науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського; Маріупольський гуманітарний університет. – К., 2005 – С. 5–27.
4. Ісаєва, Г. М. Метод проектів – ефективна технологія навчання учнів сучасної школи [Текст] / Г. М. Ісаєва // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований збірник / [керів. авт. кол. С. М. Шевцова; наук. керів. і ред. І. Г. Єрмаков]. – К. : Департамент, 2003. – С. 207–211.
5. Метод проектов // Педагогический словарь : В 2 т. [Текст]. – Т.1. – М., 1960. – С. 685–686.
6. Пестушко, В. Ю. Географія материків і океанів : підр. для 7 кл. серед. загальноосв. шк. [Текст] / В. Ю. Пестушко, О. Сасихов, Г. Є. Уварова. – К. : Абрис, 2001. – 384 с.

7. Чеховська, Л. Й. Проектне навчання на уроках української літератури у середній школі: наук.-метод. посіб. [Текст] / Л. Й. Чеховська. – Запоріжжя : ТОВ «ВПО «Запоріжжя», 2010. – 263 с.

UA У статті розкрито різні аспекти поняття «проект», «метод проектів», «проектна технологія» тощо, показано значення методу проектів у навчальній діяльності та використання методу проектів у роботі з підручником географії, наведено приклади учнівських проектів.

Ключові слова: метод проектів, проектна технологія, учнівський екологічний проект, робота з підручником.

RU В статье раскрыты различные аспекты понятий «проект», «метод проектов», «проектная технология», показано значение метода проектов в учебной деятельности, а также использование метода проектов в работе с учебником географии, даны примеры ученических проектов.

Ключевые слова: метод проектов, проектная технология, ученический экологический проект, работа с учебником.

EN The article deals with various aspects of the concept of «project», «project method», «design technology», etc., shows the importance of the method projects in educational activities and projects using the method in the textbook of geography, are examples of student projects.

Key words: method of projects, design technology, student environmental projects.